

Nieuwe vondsten van middeleeuws aardewerk in Zuidlimburg

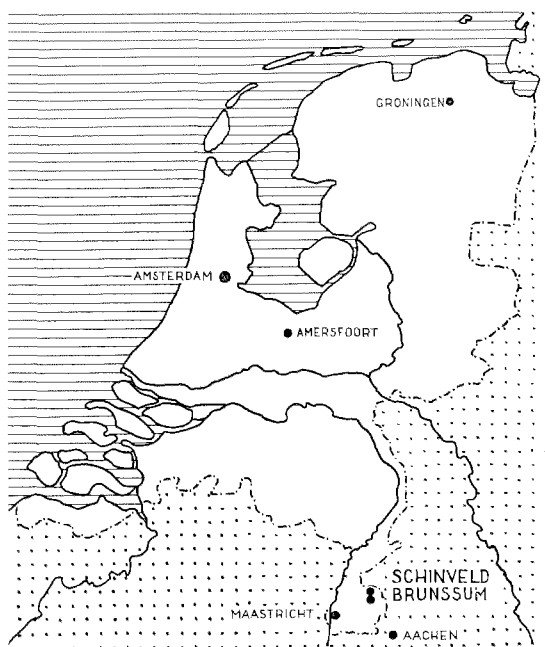
In de zomer van 1963 en het voorjaar van 1964 werd het onderzoek voortgezet naar de overblijfselen van de middeleeuwse aardewerkindustrieën te Schinveld in Zuidlimburg (afb. 1). Opgravingen werden verricht op de vindplaatsen Schinveld III en Schinveld IV (afb. 2), die reeds in 1961 gedeeltelijk onderzocht en in 1962-'63 gepubliceerd werden¹.

De werkzaamheden op Schinveld IV stonden onder dagelijkse leiding van de heer J. Th. Daemen te Schinveld, en hadden voornamelijk tot doel, vast te stellen, of ter plaatse een uitgebreider onderzoek lonend zou kunnen zijn. Zijn resultaten hebben aangetoond, dat Schinveld IV nog mogelijkheden in zich bergt, die een groter opgezette opgravingscampagne in de naaste toekomst rechtvaardigen. De belangwekkende vondsten van Daemen zouden dan in groter verband gepubliceerd kunnen worden.

Op Schinveld III werd gegraven van 9 tot en met 26 maart 1964 onder dagelijkse leiding van schrijver dezes. De Gemeente Schinveld, eigenaresse van de grond, verleende behalve haar welwillende toestemming tot het verrichten van het onderzoek ook tijdens de opgraving veel medewerking.

Het grondwerk werd uitgevoerd met twee arbeiders van de Koninklijke Nederlandse Heidemaatschappij, terwijl voor het verwijderen van de gestoorde bovengrond een dragline werd ingezet. Op een diepte van 1 tot 1,5 m kwam de oude bedding van de Merkebeek aan het licht, waaruit wij reeds in 1961 veel materiaal verzamelden van de pottenbakkers die op de oevers van deze beek hun bedrijf uitoefenden.

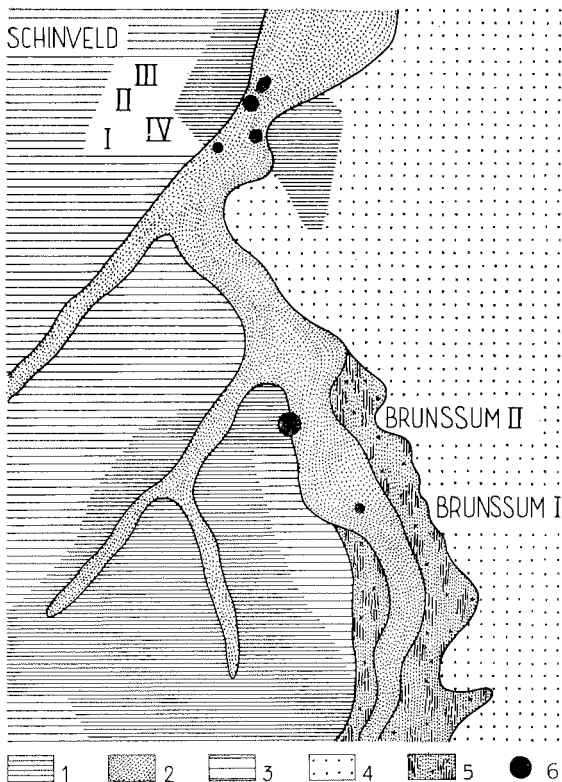
Dat wij in 1964 deze vindplaats opnieuw in onderzoek namen, had speciale redenen. In de eerste plaats zal het betreffende punt binnen afzienbare tijd overbouwd worden. De voorbereidende werkzaamheden

Afb. 1. Kaartje van Nederland met de dorpen Brunssum en Schinveld.

als het leggen van wegen en rioleringen zijn reeds voltooid. In 1961 was ons gebleken dat in het oudste beekbed ook enig materiaal voorkomt van de vroegste aardewerkgroepen die wij thans uit Schinveld kennen.

1. A. Bruijn, Die mittelalterliche keramische Industrie in Südlmburg, *Ber. Rijksd. oudheidk. bodemonderz.* 12-13, 1962-1963, p. 370-390.

Afb. 2. Geologische kaart van de omgeving van Brunssum en Schinveld. 1. dorp; 2. beekdal; 3. löss; 4. zand en grind; 5. zand met plaatselijk pleistocene klei; 6. middeleeuwse pottenbakkerijen.

Deze 11de-eeuwse vondsten, van voor de bloeitijd van de aardewerkindustrie, zijn bijzonder schaars en bovendien door hun diepe ligging in de bodem (2 à 3 meter) moeilijk op te sporen en te bereiken. Indachtig het tot dusverre onvolledige beeld van deze oudere perioden hebben wij de mogelijkheid benut Schinveld III nogmaals te ontgraven.

De voornaamste opzet, meer klaarheid te brengen in de relatie tussen de groepen B, A en de vroege fase van I (zie tabel Ber. R.O.B. 1962-'63, p. 356) is niet gelukt. Dat de opgraving desondanks een bevredigend resultaat heeft opgeleverd, is te danken aan het feit dat het aantal vormtypen niet onbelangrijk kon worden uitgebreid. Vooral in periode A konden vormrestauraties of reconstructies tot stand gebracht worden, die, voor zover ons bekend, nieuw zijn voor ons land.

De vondstomstandigheden in de beek waren echter zodanig, dat afdoende gefundeerde conclusies inzake de relatieve ouderdom van het aardewerk niet of slechts in beperkte mate mogelijk waren. Ter verduidelijking van de situatie verwijzen wij naar de publikatie van Schinveld III (1962-'63, p. 370 e.v.).

Voor wat nu de vondsten uit 1964 betreft, kunnen wij slechts vaststellen, dat zij eerder in de beek zijn beland dan het bekende materiaal van periode I. Nu kennen wij uit het onderzoek van vindplaats Schinveld II in 1960 een tweetal produktiegroepen die ouder zijn dan periode I en beschreven zijn onder de benamingen: periode A en periode B. De nieuwe vondsten bezitten alle kenmerken van één van deze beide perioden, doch kunnen helaas niet op basis van een stratigrafie gescheiden worden. Aangezien de produktiegroep A uitsluitend op de draaischijf vervaardigd aardewerk bevat en groep B geheel uit de vrije hand gevormde stukken, is het toch mogelijk tot een indeling van de vondsten te komen. Het is o.i. echter niet verantwoord alle handgevormde stukken zonder meer aan periode B toe te schrijven. Het B-materiaal is in nog te geringe hoeveelheden ($\pm 1 \text{ m}^3$) verzameld om een duidelijk omlind beeld van de vormen en varianten te kunnen opstellen. Het is ouder dan dat van periode A. De aardewerkproducties van periode I die volgen op A zijn eveneens weer uit de hand gevormd.

Theoretisch is het niet uitgesloten dat tussen de handgevormde waar, die wij aan periode B toeschrijven, enige stukken voorkomen die mogelijk tot een vroege fase van periode I behoren. Dergelijke twijfelgevallen zullen duidelijk vermeld worden bij de afbeeldingen.

De algemene kenmerken van periode A

1. Op de draaischijf vervaardigd aardewerk.
2. Gedraaid uit 'witbakkende' klei vermengd met $\pm 20\%$ ongezeefd zand van ongelijkmatige korrelgrootte. Niet zelden komen enige keitjes kwarts voor van twee of meer mm doorsnede.
3. Baktemperatuur gewoonlijk rond 1000°C , soms tot $\pm 1100^\circ \text{C}$.
4. Kleur kenmerkend geel-wit. Voornamelijk bij het grotere vaatwerk, als kookpotten en schenkgerei treden in klein aantal gelijkmatig grijze exemplaren op.
5. In de vormgeving vallen op: a. manchetvormige randen, al dan niet voorzien van z.g. dekselgeulen bij de kookpotten met lensbodem (afb. 5 en 6); b. brede, horizontaal buitenwaarts gerichte, hoekige randen bij de tuitpotten met lintoren en standring (1960-'61, Abb. 11: 1); c. de cilindrische tuit van de tuitpotten is

Afb. 3. Aardewerk periode B en B? (zie p. 142 en 143).

gewoonlijk *door* de schouderwand van de pot gestoken (afb. 18: 3 en 11: 1b); en *d.* alle aardewerkvormen vertonen een correctie van de wanddikte door middel van bijsnijden van dat gedeelte van de vorm, dat zich beneden de grootste diameter bevindt (afb. 5: 11).

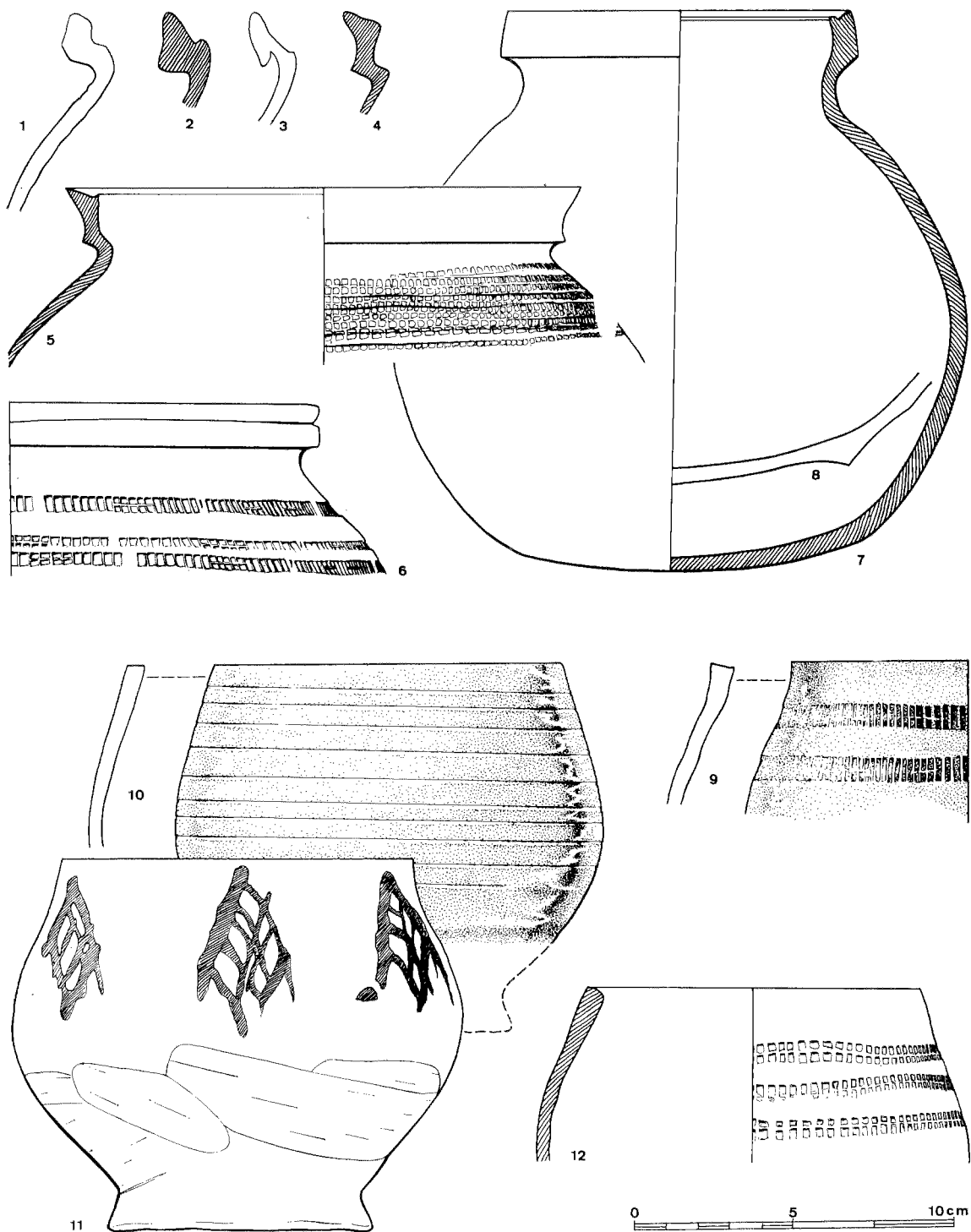
6. Versieringswijze: *a.* beschildering met ijzerhoudende slib. Karakteristiek is een motief dat bestaat uit vier gelijktijdig en gelijkvormig getrokken golflijnen, die doorgezet zijn tot op of zelfs over de grootste diameter van de pot (afb. 15 en 16). Typisch is ook een boogvorm, bestaande uit vier verfstippen (1960-'61, Abb. 14: 7). Beide motieven werden waarschijnlijk met de vingers aangebracht; *b.* Blokradstempelversiering, zowel één- als tweerijig op hals en schouder tot vlak boven, soms tot aan de grootste diameter van de pot (afb. 5, 7 en 8); *c.* Combinatie van de versieringen genoemd onder *a* en *b* (1960-'61,

Abb. 14, 15 en 18); *d.* Bruingeel tot geelbruin loodglazuur, voorkomend over vrijwel het gehele buitenoppervlak van de pot (afb. 5 en 8-14); *e.* Combinatie van de versieringen genoemd onder *b* en *d* (afb. 8: 3); *f.* Ingekraste, schroefdraadgewijs verlopende golflijnversiering, voorkomende op rand, hals en schouder (tot grootste diameter) van de pot in combinatie met *d* (afb. 9, 10 en 11: 3); *g.* Reliëfbandversiering voorkomend in twee typen:

1. een 2 à 3 mm dikke en ongeveer 1 cm brede in reliëf golvende band, aanwezig op grote vaten van buidelvorm (tabel p. 143 rechts boven).
2. een smalle, 5 tot 10 mm brede en 3 tot 6 mm hoge, op doorsnede driehoekige band, aanwezig op groot vaatwerk van (nog) onbekende vorm in combinatie met versieringswijze 6a, en op schenkgerei in combinatie met 6d (afb. 10 en 11: 1 en 2).

Afb. 4. Aardewerk periode B? (zie p. 142 en 143).

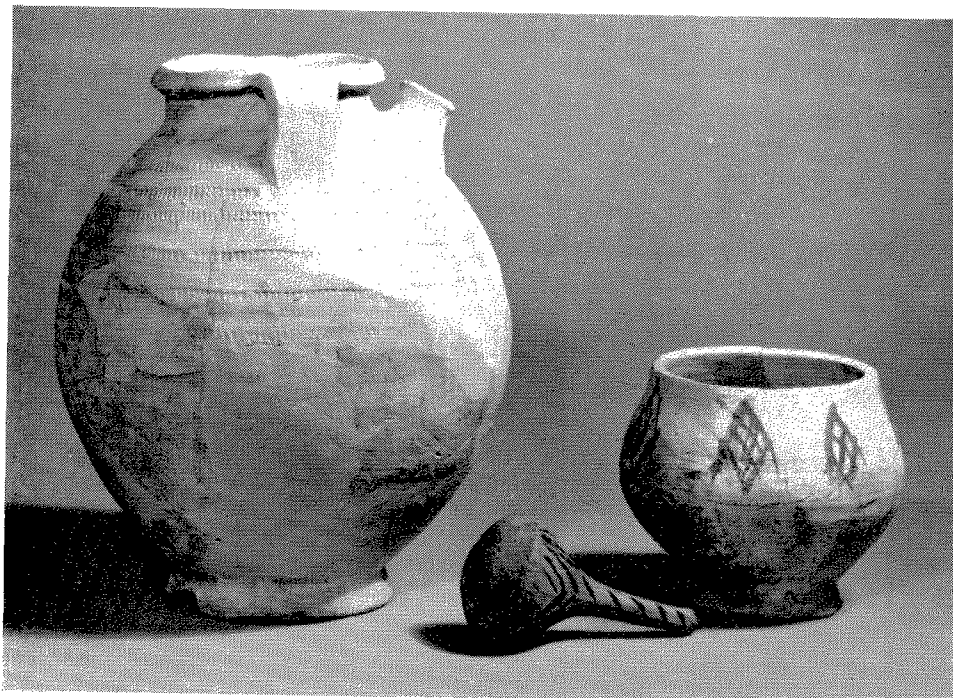

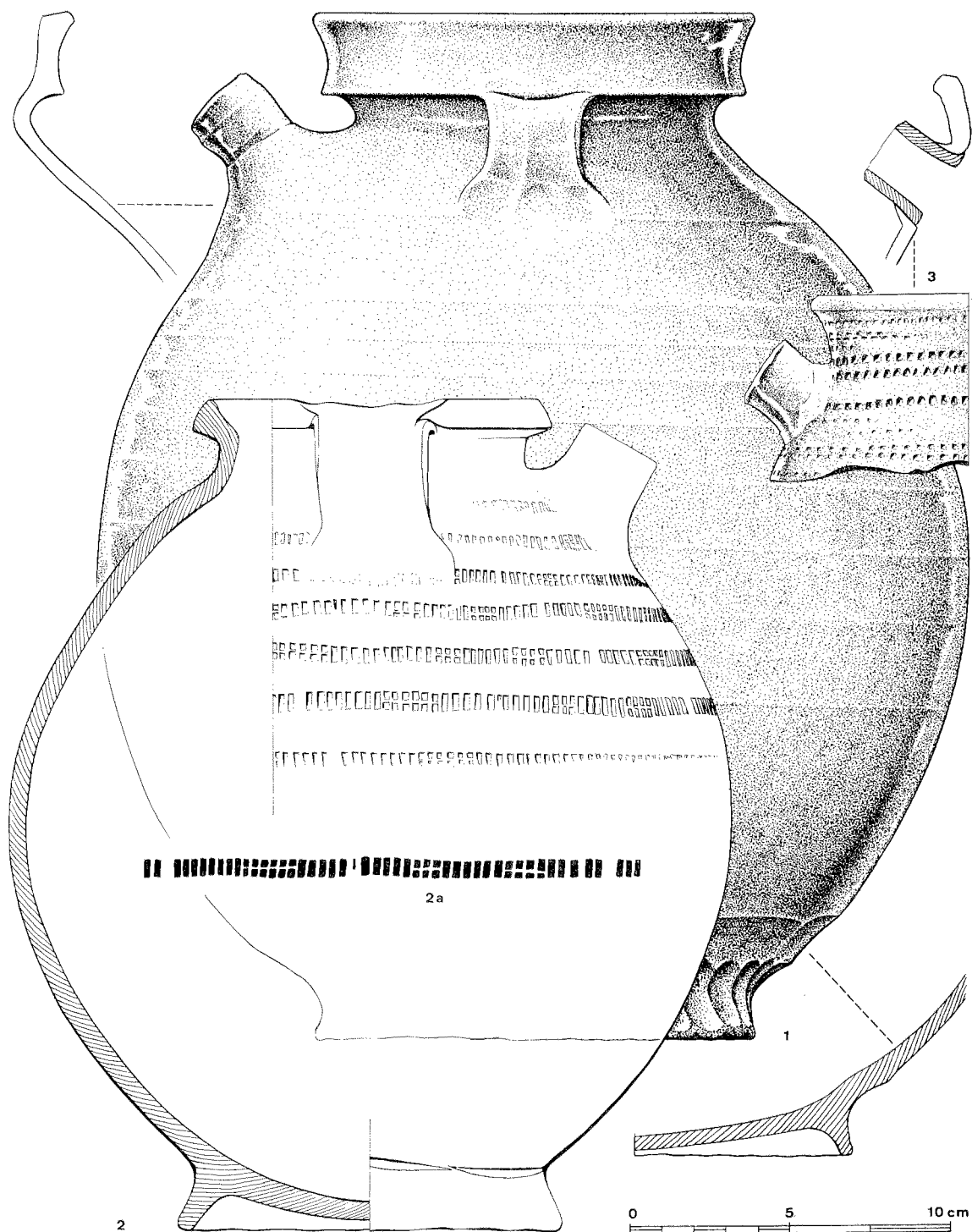
Afb. 5. Aardewerk periode A (zie p. 134 en 143).

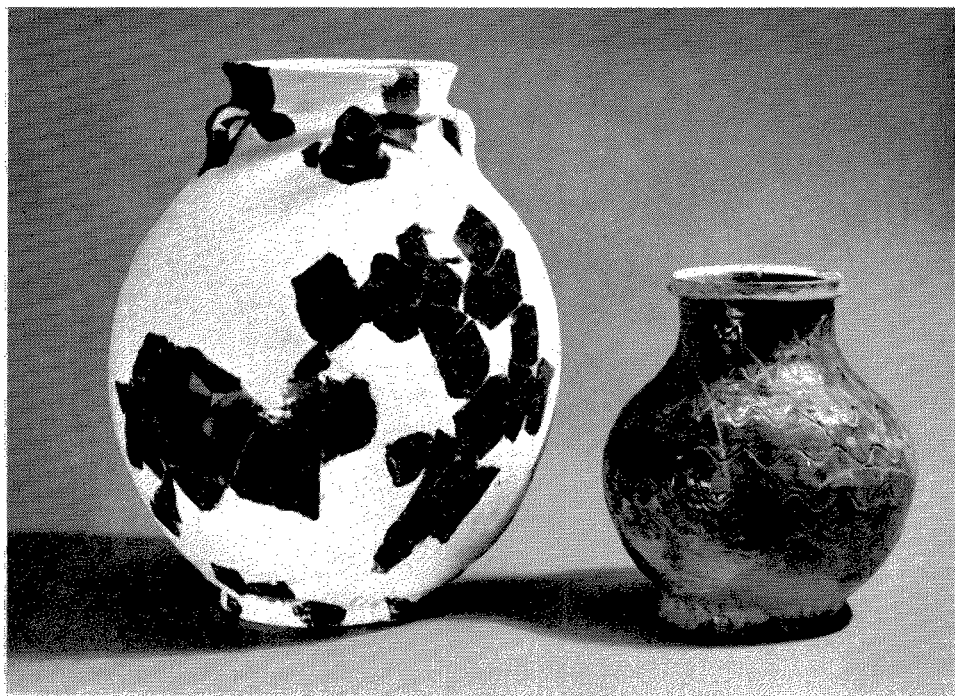
Afb. 6. Aardewerk periode A (zie p. 134 en 143).

Afb. 7. Aardewerk periode A (zie p. 134 en 143).

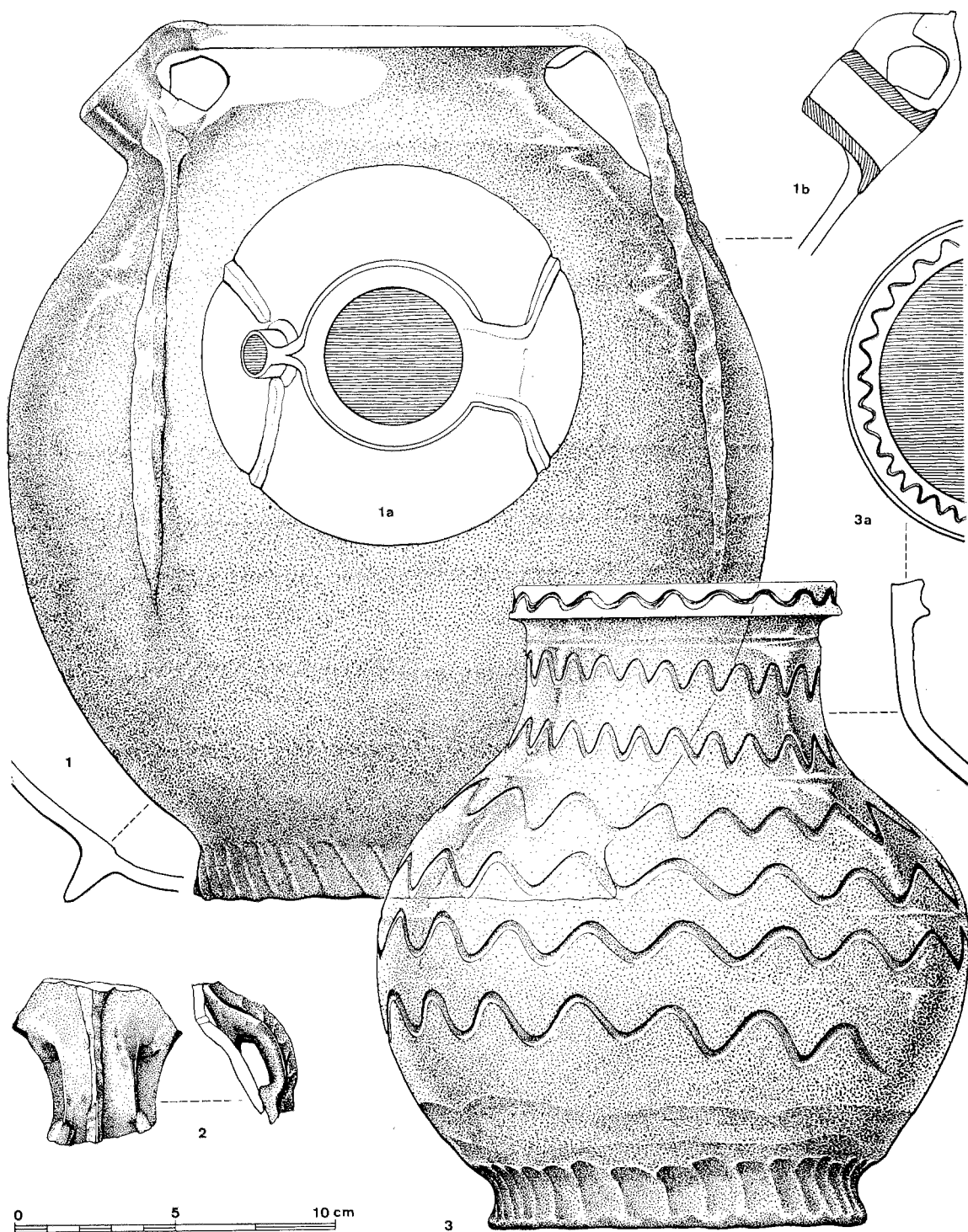
Afb. 8. Aardewerk periode A (zie p. 134 en 143).

Afb. 9. Aardewerk periode A (zie p. 134 en 143).

Afb. 10. Aardewerk periode A (zie p. 134 en 143).

Afb. 11. Aardewerk periode A (zie p. 134 en 143).

Enige kenmerken van periode B

1. Uit de vrije hand gevormd aardewerk.
2. Gekneed uit 'witbakkende' klei vermengd met ongezeefd zand.
3. Baktemperatuur rond 900° C.
4. Kleur geelwit, gewoonlijk echter sterk beïnvloed door het milieu waarin de poreuze potten worden aangetroffen.
5. Typisch is een grote, enigszins buidelvormige kookpot met dikke, iets buitenwaarts gerichte rand (afb. 3 en tabel p. 142).
6. Versiering: beschildering met ijzerhoudende slib. Karakteristiek is een motief bestaande uit repeterende, grote, met de opening omlaag gerichte bogen, die voorkomen over vrijwel de gehele pot (1960-'61, Abb. 7). In verband met het zachte bakken is de beschildering niet zelden door bodemzuren aangetast en opgelost. Een licht 'waterverfspoor' is meestal wel zichtbaar, doch kan soms weggewassen worden. Tweemaal werd een onregelmatig golvende, enkelvoudige blokradstempellijn aangetroffen.

Neufunde mittelalterlicher Keramik in Südlmburg

Die abgebildeten Gegenstände sind das Resultat neuer Ausgrabungen im Merkelbach in Schinveld an der Fundstelle Schinveld III (siehe A. Bruijn, Berichten R.O.B. 12-13, 1962-'63, S. 370-390). Die Funde wurden gesammelt aus einer einzigen Schicht auf dem Bachboden und können also nicht auf Grunde einer Stratigraphie eingeteilt werden. Sie gehören vorwiegend den Perioden B und A an. Über dieser Fundschicht befanden sich die bekannten Perioden I, II, III, IV und V.

Toelichting op de afbeeldingen

Alle fotografieën werden vervaardigd door de schrijver. De tekeningen zijn van de hand van H. van Zomeren, tekenaar bij de R.O.B. In stippeltechniek uitgevoerde potten zijn voorzien van een loodglazuur als beschreven bij: De algemene kenmerken van periode A, punt 6d (p. 135). Onder punt 6a vindt men de beschildering die in de tekeningen gearceerd is.

Omwillen van de duidelijkheid en/of overzichtelijkheid van een pagina, werden doorsneden van profielen naar omstandigheden al dan niet gearceerd. Een speciale betekenis dient hieraan niet te worden toegekend.

Op p. 142 en 143 zijn de hoofdvormen van de perioden B en A in een schema weergegeven. De in periode B afgebeelde grote voorraadpot komt niet voor bij de detailtekeningen; uit de aanwezige scherven kon niet meer dan de hoofdvorm van het type bepaald worden. De reliëfbanden vormen waarschijnlijk het aangegeven patroon. Afb. 3. Typische kookpot van periode B (gecompleteerd). Twee rammelaars, vermoedelijk periode B, mogelijk vroege fase periode I.

Afb. 4. Nr. 5 kookpot van periode B (zie afb. 3), nr. 1, 2, 3 en 4 zeer waarschijnlijk periode B, het behoren tot periode vroeg I echter niet onvoorwaardelijk uitgesloten. Afb. 5. Periode A. Randprofielen nrs. 1, 2, 3 en 4 en lensbodem nr. 8 behoren bij kookpotten van het type als nr. 7.

Nrs. 5 en 6 hebben vermoedelijk een cilindrische tuit bezeten.

Nrs. 9, 10, 11 en 12 tonen een bekervorm, die uitsluitend in periode A voorkomt. Nr. 9 met radstempel en glazuur, nr. 10 met glazuur, nr. 11 met beschildering en nr. 12 alleen met radstempel.

Afb. 6. Dezelfde kookpot als van afb. 5 nr. 7, tezamen met een reeds eerder (1962-'63) gepubliceerd schaalte uit periode A.

Afb. 7. Tuitpot met radstempelversiering, beschilderde rammelaar en beker van periode A. Voor dezelfde voorwerpen zie men resp. afb. 8 nr. 2, afb. 18 nr. 8 en afb. 5 nr. 11.

Afb. 8. Tuitpotten uit periode A. Nr. 1 is een vormreconstructie, samengesteld uit talrijke scherven (zie afb. 9). Dank zij de druiplijnen van het loodglazuur kon de nauwkeurige plaats, ook van de losse scherven, bepaald worden. Zowel het randprofiel als het rossige baksel herinneren sterk aan Andenne-materiaal. Het type van de voet (zie ook afb. 11 nrs. 1 en 3) komt echter, voor zover bekend, niet in Andenne voor. Nr. 2a toont het afgewikkelde radstempel, dat is aangebracht op nr. 2 (zie ook afb. 7).

Nr. 3 toont de combinatie van loodglazuur en radstempelversiering.

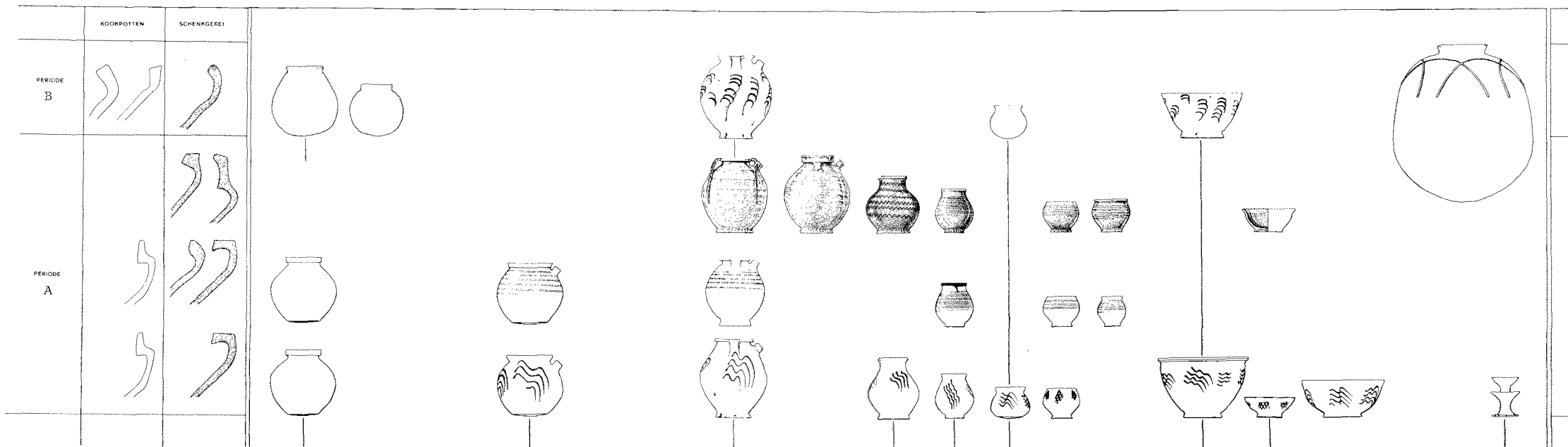
Afb. 9. Dezelfde potten als afb. 8 nr. 1 en afb. 11 nr. 3.

Afb. 10. Dezelfde potten als afb. 11 nr. 1 en 3.

Afb. 11. Geglazuurde potten uit periode A.

No. 1a geeft verkleind een bovenaanzicht van nr. 1. Tot op heden is het afgebeelde exemplaar de enige tuitpot van Limburgs fabrikaat met het lintoor tegenover de tuit

De hoofdtypen van de perioden B en A. In de eerste kolom karakteristieke randprofielen van kookpotten; in de tweede kolom idem van schenkerei.

Afb. 12. Aardewerk periode A (zie p. 135 en 144).

Afb. 13. Aardewerk periode A (zie p. 135 en 144).

geplaatst. Opmerkelijk is de verbinding tussen tuit en bovenrand van de pot. De reliëfbandversiering loopt over het oor door tot aan de bovenrand.

Nr. 2 toont een reeds in 1961 op Schinveld II gevonden lintoor uit periode A, eveneens voorzien van smalle reliëfbanden. Dezelfde potten komen voor op afb. 9, 10, 12 en 13.

Afb. 12. Detail van tuitpot afb. 10 en afb. 11 nr. 1.

Afb. 13. Detail van pot op afb. 10 en afb. 11 nr. 3.

Afb. 14. Nrs. 1 tot en met 8 fragmenten van schalen uit periode A. Nrs. 9, 10 en 11 spinsteentjes uit periode A. Nrs. 12 en 13 gedeelten van geglazuurde aardewerkvormen uit periode A.

Afb. 15. Nrs. 4 en 5 vertonen het karakteristieke beschilderingsmotief van periode A (zie ook afb. 16).

Afb. 16. Dezelfde bekertjes van afb. 15 nrs. 1 en 4. Het middelste exemplaar is zodanig bijgesneden en inwendig

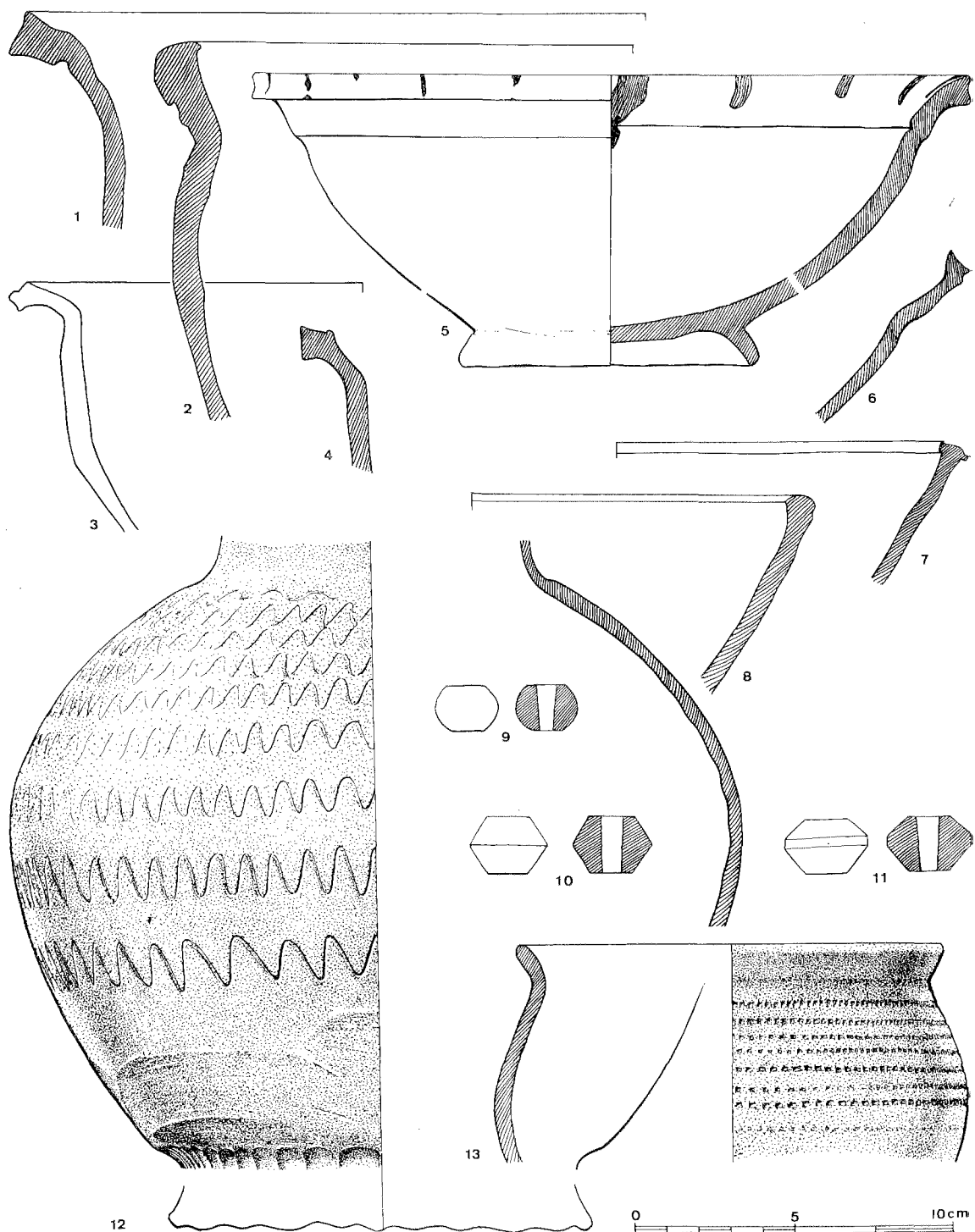
nagestreken, dat niet meer met zekerheid vastgesteld kan worden of het stuk gedraaid of uit de hand gevormd is. De periode waartoe het behoort kan zowel B, A als vroeg I zijn.

Afb. 17. Dezelfde potten als afb. 19 nr. 3 en afb. 18. nrs. 2 en 5. Vroege fase van periode I. Het rechtse exemplaar eventueel periode B.

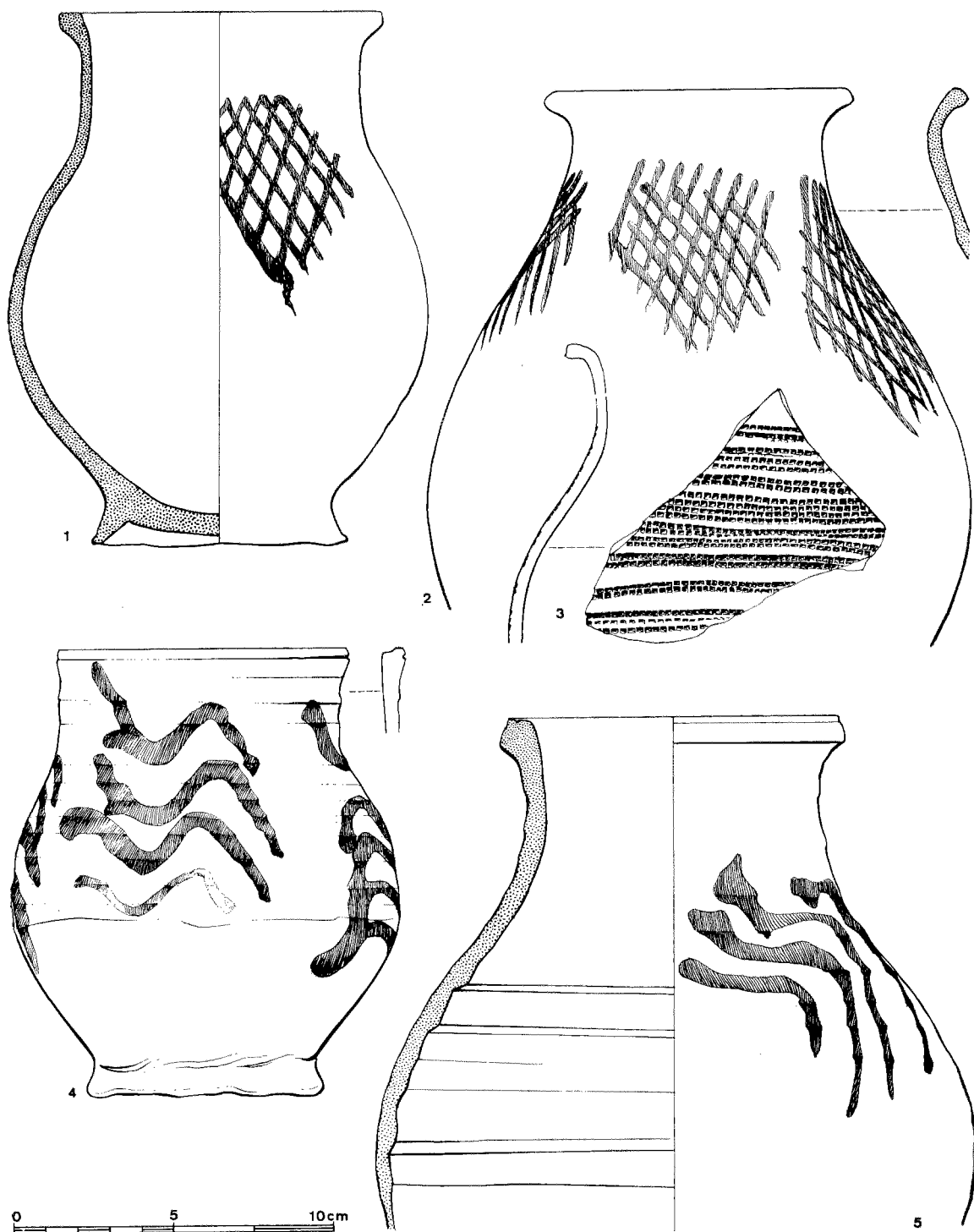
Afb. 18. De vormen nrs. 1 tot en met 6 behoren zeer waarschijnlijk tot de vroege fase van periode I. Het eventueel voorkomen in periode B kan voor de nos. 4, 5 en 6 niet geheel worden uitgesloten.

Nrs. 5 en 7 rammelaars, waarschijnlijk periode A. Van nr. 7 is de klank beïnvloed door het aanbrengen van een aantal gaatjes (zie ook afb. 7).

Afb. 19. Handgevormde potten behorende tot de vroege fase van periode I.

Afb. 14. Aardewerk periode A (zie p. 135 en 144).

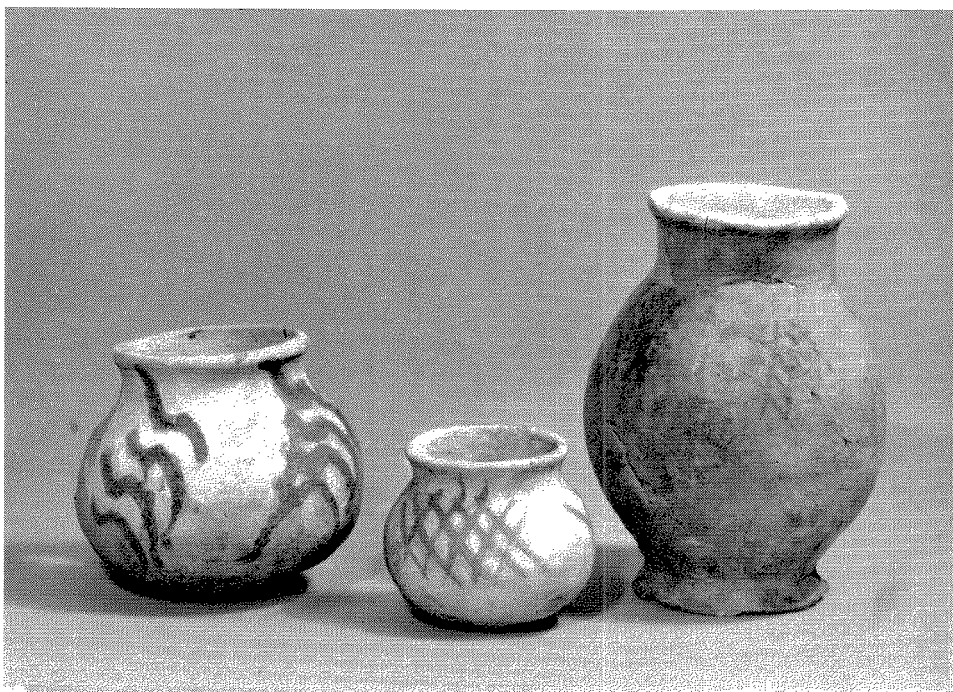

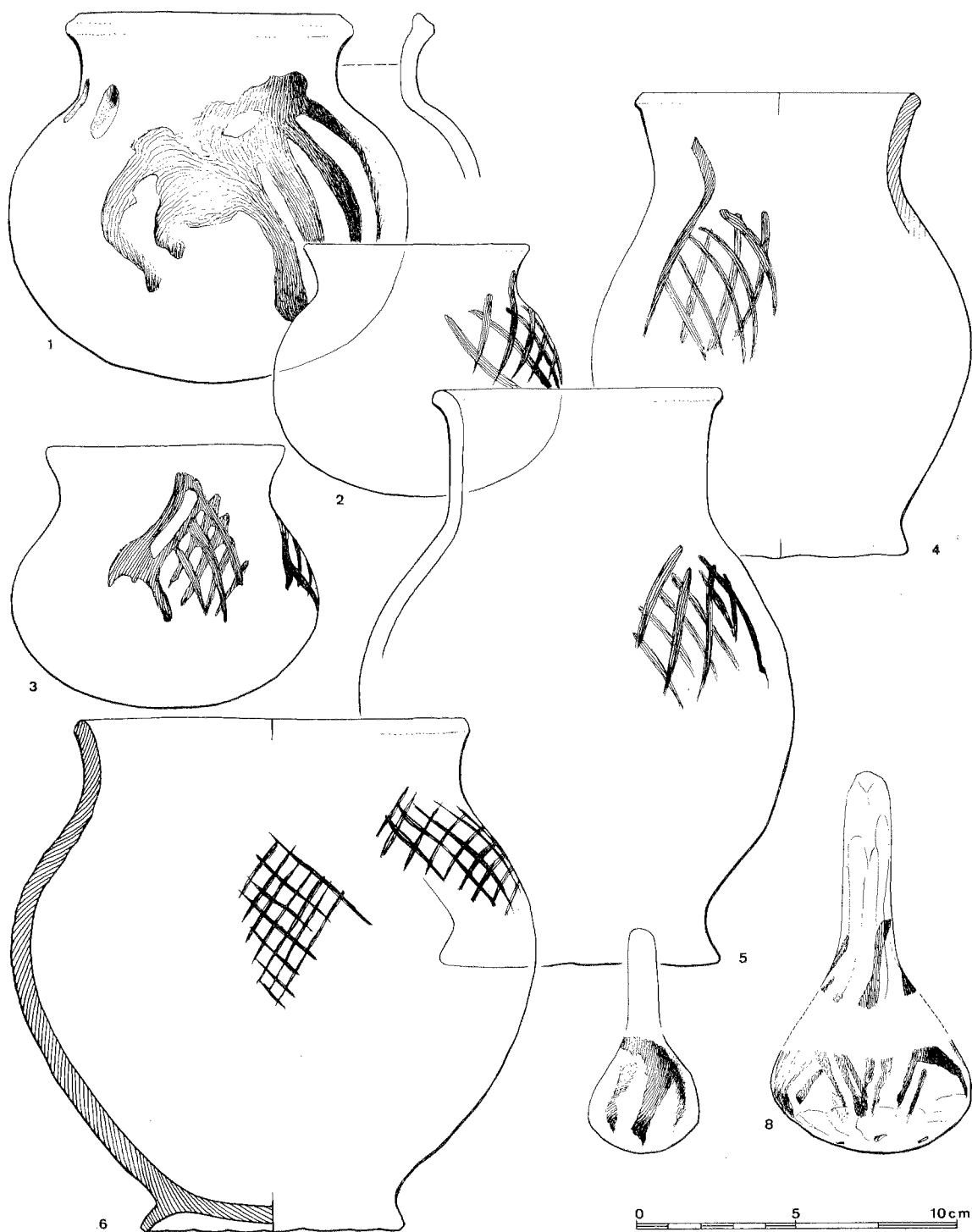
Afb. 15. Aardewerk periode A (zie p. 135 en 144).

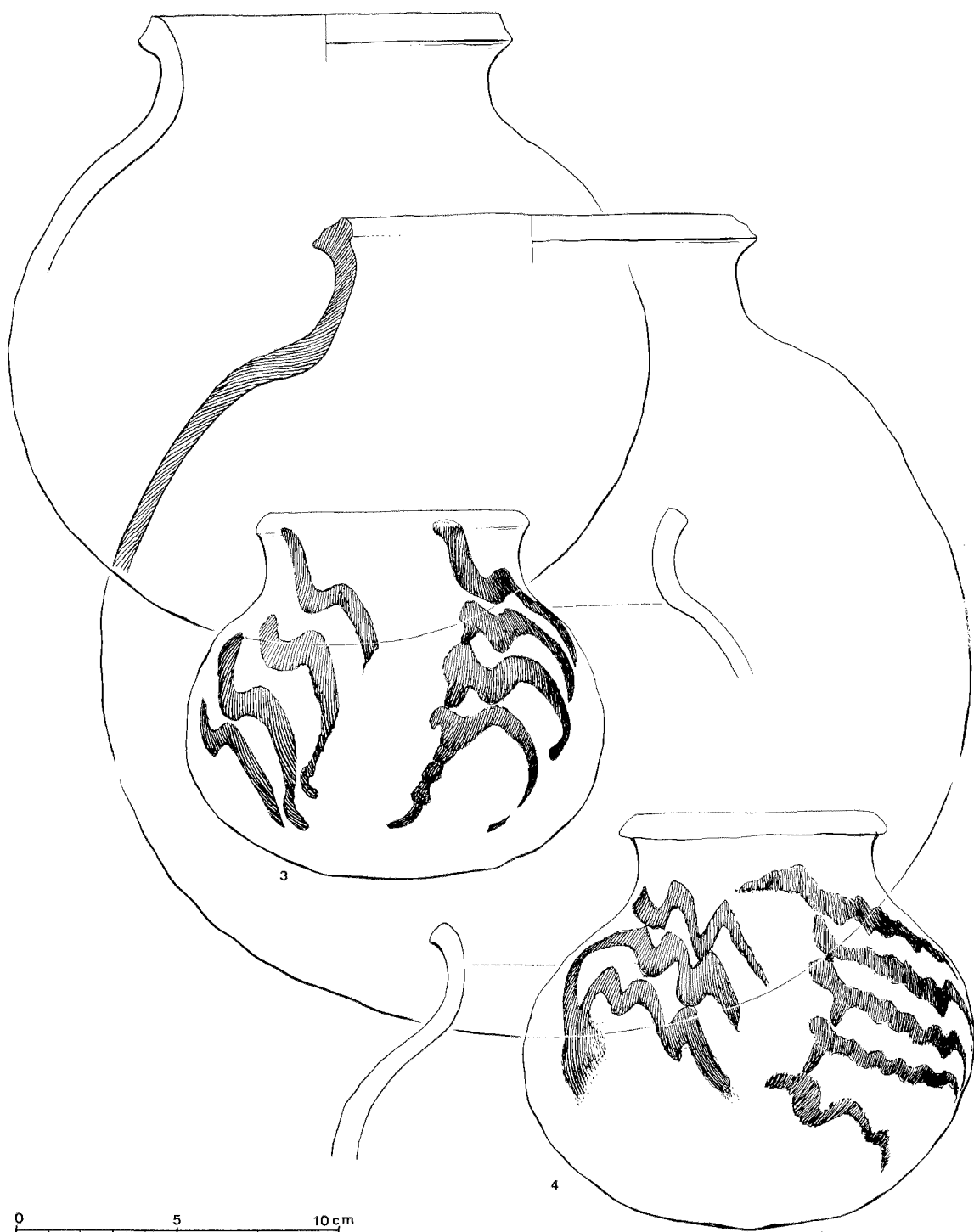
Afb. 16. Aardewerk periode A en A? (zie p. 135 en 144).

Afb. 17. Aardewerk periode vroeg I en vroeg I? (zie p. 144).

Afb. 18. Aardewerk periode vroeg I en A? (zie p. 144).

Afb. 19. Aardewerk periode vroeg I (zie p. 144).